

ВИЗНАЧЕННЯ, АНАЛІЗ ТА ПОРІВНЯННЯ ВИДІВ РЕАБІЛІТАЦІЇ, ЯКІ ІСНУЮТЬ В УКРАЇНІ

Білий Володимир^{1,2(ABCDEF)}, Мазуренко Катерина^{1(BC)},
Штоковецька Наталія^{2(CDE)}

¹ Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна;

² Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, Україна

Внесок автора:
А — концепція та дизайн дослідження; В — збір даних;
С — аналіз та інтерпретація даних; D — написання статті;
E — редагування статті; F — остаточне затвердження статті

Анотація

Актуальність. Потреба суспільства в реабілітаційних послугах є досить поширеною. Так, від 30 до понад 50 % людей потребують реабілітації. Активний розвиток сфери реабілітації та залучення фахівців з різних галузей породжують неоднозначність у класифікації видів реабілітації. Деякі класифікації є застарілими або дублюють одне одну. Попри поширеність та актуальність реабілітації, сьогодні немає однозначної класифікації видів реабілітації.

Мета роботи – визначити відмінності видів реабілітації, які існують в Україні для їх класифікації.

Матеріал і методи: аналіз, узагальнення та систематизація даних законодавчої бази України та науково-методичної літератури.

Результати. Було визначено види реабілітації, подано їх опис та характеристику за завданнями, цільовими групами та суб'єктами. Також було визначено ті види, які є подібними одне до одного, в результаті чого їх було об'єднано у спільний вид та віднесено до відповідних підвидів.

Висновки. До видів реабілітації слід віднести: реабілітацію у сфері охорони здоров'я, психологічну реабілітацію, соціальну реабілітацію та фізкультурно-спортивну реабілітацію. Реабілітація у сфері охорони здоров'я активно розвивається та є найбільш організованим видом реабілітації. Поєднання декількох видів реабілітації забезпечує «комплексну реабілітацію», що своєю чергою сприяє збільшенню ефективності реабілітаційного процесу.

Ключові слова: медична реабілітація, психологічна реабілітація, соціальна реабілітація, фізкультурно-спортивна реабілітація.

DEFINITION, ANALYSIS, AND COMPARISON OF TYPES OF REHABILITATION EXISTING IN UKRAINE

Bilyy Volodymyr^{1,2 (ABCDEF)}, **Mazurenko Kateryna**^{1(BC)},
Shtokovetska Nataliia^{2(CDE)}

¹ Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, Ukraine;

² Khmelnytsky National University, Khmelnytskyi, Ukraine

Author's contribution:

A – Study design; B – Data collection;

C – Statistical analysis; D – Manuscript preparation;

E – Manuscript editing; F – Final approval of manuscript

Abstract

Introduction. The need for rehabilitation services in society is quite widespread. Between 30% and over 50% of people require rehabilitation. The active development of the rehabilitation field and the provision of rehabilitation services by specialists from various professional domains have led to ambiguity in the classification of rehabilitation types. Some classifications are outdated, while others overlap. Despite the prevalence and importance of rehabilitation, there is currently no universally accepted classification of rehabilitation types.

The aim of the study is to identify the differences between the types of rehabilitation that exist in Ukraine for their further classification.

Material and methods: analysis, generalization, and systematization of data from the legislative framework of Ukraine and scientific-methodological literature.

Results. The types of rehabilitation were identified. Their descriptions and characteristics were provided based on the tasks of each type, target groups, and stakeholders. Additionally, similar types were identified. These similar types were grouped into a common type and assigned to respective subtypes.

Conclusions. The types of rehabilitation include healthcare rehabilitation, psychological rehabilitation, social rehabilitation, and physical and sports rehabilitation. Healthcare rehabilitation is actively developing and is the most organized type of rehabilitation. The combination of several types of rehabilitation ensures «comprehensive rehabilitation» which, in turn, contributes to increasing the effectiveness of the rehabilitation process.

Key words: Medical rehabilitation, psychological rehabilitation, social rehabilitation, and physical-sport rehabilitation.

Вступ

Станом на 2024 рік на нашій Землі живуть понад 8,2 мільярди людей [24]. Кожна третя людина у світі потребує реабілітації на певному етапі своєї хвороби чи травми [22].

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), станом на січень 2023 року, в усьому світі приблизно 2,4 мільярда людей можуть отримати користь від реабілітації. А враховуючи збільшення поширеності

хронічних захворювань та інвалідності потреба в реабілітації в усьому світі зростатиме. В країнах з низьким та середнім рівнем доходу більша частина населення потребує реабілітації [25].

В більшості випадків, послуг з реабілітації потребують люди, які мають обмеження функціонування спричинені станом здоров'я. Такі обмеження можуть виникнути в результаті травми чи захворювань спричинених [25]: нездоровим способом життя, порушенням техніки безпеки в процесі діяльності людини, порушенням ергономіки професійної та побутової діяльності, впливом генетичних, вірусних, бактеріальних чинників, наслідками стихійних катастроф, соціальних конфліктів, девіантної поведінки, дорожньо-транспортних або промислових аварій.

Сьогодні в Україні, як і в багатьох інших країнах реабілітація стає фундаментальним компонентом системи охорони здоров'я, який необхідний для досягнення та підтримки найкращих результатів інших медичних втручань, таких як хірургія, травматологічна допомога та лікування неінфекційних захворювань [23, с. 1].

Однак, для того, аби зменшити втрати спричинені біологічними, психологічними та соціальними порушеннями людей, що пов'язані зі станом їх здоров'я та поведінкою, покращити якість життя людей, фахівці та науковці з різних галузей працюють над оздоровчими технологіями.

Залежно від професійної галузі будуть застосовуватись відповідні заходи, засоби та методи реабілітації. Це і зумовлює варіативність видів реабілітації та їх різну класифікацію.

Мета дослідження

Мета роботи – визначити відмінності видів реабілітації, які існують в Україні для їх класифікації.

Матеріал і методи дослідження

Методи дослідження: аналіз, узагальнення та систематизація даних законодавчої бази України та науково-методичної літератури.

Матеріал дослідження: були проаналізовані основні Закони України, постанови Кабінету міністрів України, накази міністерств що стосуються сфери реабілітації а також проаналізований досвід та рекомендації закордонних науковців.

Результати дослідження та їх обговорення

Проаналізувавши законодавчу базу України були визначені наступні види реабілітації: «медична реабілітація» [13] або «реабілітація» [2, ст. 1], яку відносять до системи охорони здоров'я; психологічна реабілітація [4, ст. 1]; медико-психологічна [7, ст. 11]; медико-соціальна [4, ст. 1]; соціальна реабілітація [8, ст. 6]; соціально-психологічна [8, ст. 17]; психолого-педагогічна реабілітація [5, ст.1]; професійна реабілітація [5, ст. 1]; трудова реабілітація [5, ст. 1]; соціальна реабілітація сімей, дітей та молоді [9, ст. 10]; правова реабілітація [11]; фізкультурно-спортивна реабілітація [5, ст.1].

Перераховані види реабілітації мають свій перелік заходів. Всі ці заходи можна класифікувати за формами реабілітаційних заходів, до яких відносять [5, ст. 25]: надання реабілітаційних послуг (фізична терапія, ерготерапія, терапія мови й мовлення, психотерапія, ортезування,

протезування, санаторно-курортне лікування); забезпечення допоміжними засобами реабілітації, медичними виробами; освіта, професійна орієнтація, сприяння в працевлаштуванні, виробнича адаптація [5, ст. 17]; фізкультурно-спортивні заходи, оздоровлення [5, ст. 17]; матеріальне забезпечення.

Серед такого різноманіття видів реабілітації є й ті, що дублюють одне одного. Причиною тому є активний розвиток сфери реабілітації, в результаті чого час від часу відбуваються зміни в стратегіях, освітніх стандартах та Державному класифікаторі професій.

Так, у 2018 році МОЗ видало наказ № 2331 «Про внесення змін до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 78 "Охорона здоров'я"», відповідно якому були додані такі спеціальності: лікар фізичної та реабілітаційної медицини, фізичний терапевт, ерготерапевт, терапевт мови й мовлення, асистенти фізичних терапевтів й ерготерапевтів, сестра медична / брат медичний з реабілітації [15].

Відбуваються зміни й в інших видах реабілітації. Втім, якщо прибрати суміжні або виокремити ті, що мають суттєві відмінності, то сформується такі види реабілітації:

✚ **реабілітація у сфері охорони здоров'я**, в якій фахівці відновлюють повсякденне функціонування, можливості людини до соціальної участі, фізичні можливості, здатність або адаптацію до побутової та професійної діяльності;

✚ **психологічна реабілітація**, де фахівці впливають на психологічне здоров'я;

✚ **соціальна реабілітація**, до якої

належать професійна, психолого-педагогічна реабілітація, правова та соціальна реабілітація сімей, дітей та молоді;

✚ **фізкультурно-спортивна реабілітація**, що спрямована на реалізацію фізичних можливостей людини з інвалідністю.

Реабілітація в системі охорони здоров'я (інколи зустрічається термін «медична реабілітація», «фізична та реабілітаційна медицина», просто «реабілітація») являє собою комплекс заходів, яких потребує особа, яка зазнає або може зазнавати обмежень повсякденного функціонування внаслідок стану здоров'я у взаємодії з її середовищем [2, ст. 1].

Заходи медичної реабілітації спрямовані на медикаментозне лікування в рамках компетенцій лікаря фізичної та реабілітаційної медицини, фізичну терапію, ерготерапію, терапію мови та мовлення, протезування, забезпечення допоміжними засобами реабілітації, медичними виробами [5, ст. 24].

Медико-психологічна та медико-соціальна є підвидами медичної реабілітації і вказують на спрямованість у психологічних або соціальних обмеженнях.

Психологічна реабілітація [18, с. 9; 5, ст. 24] здійснюється за наявності психологічних проблем, у тому числі у сім'ї, або у випадках виявлення порушень та/або відхилень у психічній діяльності, поведінці людини [5, ст. 36].

Науково теоретичний профіль реабілітаційної психології не має ще чітко визначених меж, але практичні напрацювання в цій галузі активно застосовуються у структурі всіх форм та видів реабілітації, оскільки психологічна реабілітація є неодмінною частиною

будь-якого виду реабілітаційної допомоги [18, с. 8].

Цей вид реабілітації буде корисним для людей, які пережили стрес або отримали психологічну травму або мають складний психоемоційний стан.

До поширених розладів, при яких необхідна психологічна реабілітація, належать: посттравматичний стресовий розлад, депресію, тривожність, розлад адаптації.

Психологічна реабілітація буде корисною як для людей, які мають діагностовані психологічні розлади, так і для людей, які мають фізичні дисфункції, наприклад внаслідок травм опорно-рухового апарату або неврологічних чи кардіореспіраторних захворювань.

Соціальна реабілітація передбачає відновлення або навчання людини основним соціальним навичкам з метою вироблення та підтримання здатності до автономного проживання, здатності до взаємодії з суспільством, стереотипів безпечної поведінки, опанування навичками захисту власних прав та інтересів, самоаналізу та отримання навичок позитивного сприйняття себе та оточуючих, навичок спілкування [5, ст. 37].

Соціальна реабілітація – система заходів, спрямованих на створення та забезпечення умов для повернення особи до активної участі у соціумі. В процесі реалізації цих заходів відбувається відновлення самодостатньої соціальної (суспільної, родинно-побутової) діяльності.

Відбувається це шляхом соціально-середовищної орієнтації та соціально-побутової адаптації, забезпечення допоміжними засобами реабілітації [6,

ст. 1], правовим і матеріальним захистом [5, ст. 1], медичними виробами [5, ст. 24], направленням на санаторно-курортне лікування відповідно до медичних показань.

В результаті комплексного впливу на людину вдається розвинути або відновити здатність слідувати загальноприйнятим нормам поведінки, отримати необхідну або бажану освіту, здатність до роботи, працевлаштуватись, мати можливість реалізовувати свої законні права.

Відповідно до визначення соціальної реабілітації, на нашу думку, соціально-середовищна орієнтація, соціально-побутова адаптація, соціальна реабілітація сімей, дітей та молоді, правова реабілітація, психолого-педагогічна реабілітація та професійна (або трудова) реабілітація мають бути віднесені до підвидів або напрямів соціальної реабілітації.

Соціально-середовищна орієнтація – процес пристосування навколишнього середовища до потреб та можливостей людини з інвалідністю. Під час цього процесу відбуваються зміни у інфраструктурі, дизайні, стандартах, культурі та стосунках.

Ці фактори класифіковані за Національним класифікатором функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я за такими доменами [17, с. 13]: засоби та технології, природне середовище і спричинені людиною зміни у ньому, підтримка і стосунки, ставлення, послуги, системи та політики. В залежності від місця та призначення ці фактори будуть відповідати принципами універсального дизайну, розумного пристосування або спеціального дизайну [1, с. 66].

Соціальна орієнтація середовища

спрямована на: формування культури, відношення, норм у стосунках між суспільством та людьми з інвалідністю; застосування принципів універсального дизайну або де це не доцільно – розумного пристосування, а для особистих потреб – спеціального дизайну; створення оптимального та доступного навколишнього середовища під потреби людини з інвалідністю; формування або відновлення почуття соціальної значущості у людей з обмеженими можливостями; сприяння людям з обмеженими можливостями у визначенні свого місця в суспільстві.

Соціально-побутова адаптація спрямована на: організацію індивідуального корекційного процесу з відновлення знань, вмінь та навичок з орієнтування в домашніх умовах, ведення домашнього господарства; розвиток умінь з управління побутовими та робочими ситуаціями, орієнтації в соціумі та навколишньому середовищі; розвиток навичок самообслуговування (приготування їжі, догляд за собою, вдягання, здійснення покупок, користування громадським транспортом); організація дозвілля, культурного відпочинку та творчого спілкування для людей з інвалідністю (гуртки за інтересами, екскурсії, перегляд вистав та фільмів); формування навичок з комунікації з іншими людьми; надання консультацій з приводу пристосування до умов соціального середовища; залучення до груп підтримки; просвітницьку роботу щодо ведення здорового способу життя; надання юридичних консультацій; надання психологічної допомоги; забезпечення допоміжними засобами реабілітації.

Соціальної реабілітації потребують [20, с. 5]: люди з психічними розладами

та захворюваннями, люди з інвалідністю, люди з соціально неприйнятною поведінкою або не належним вихованням, залежностями, соціопатологічною поведінкою, особи, які відбули покарання у місцях позбавлення волі, учасники бойових дій, ветерани війни, вразливі групи населення, люди похилого віку, що мають складнощі в самообслуговуванні або комунікації, люди з іншими обмеженнями, що спричиняють втрату працездатності або порушення соціальної участі.

Щодо вразливих груп населення, то у Законі України «Про соціальні послуги» визначені чинники, що можуть зумовити складні життєві обставини [8, ст. 1], як-от: похилий вік; часткова або повна втрата рухової активності, пам'яті; невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування; психічні та поведінкові розлади, у тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин; інвалідність; бездомність; безробіття; малозабезпеченість особи; поведінкові розлади у дітей через розлучення батьків; ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків із виховання дитини; втрата соціальних зв'язків, у тому числі під час перебування в місцях позбавлення волі; жорстоке поводження з дитиною; насильство за ознакою статі; домашнє насильство; потрапляння в ситуацію торгівлі людьми; шкода, завдана пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією.

Соціальна реабілітація сімей, дітей та молоді – система заходів, спрямованих на оптимізацію та

коригування ставлення сімей, дітей та молоді до відповідального батьківства, формування у них навичок до самообслуговування, самостійного проживання та інтеграції в суспільство; соціального патронажу дітей, які відбували покарання у виді позбавлення волі, та молодих людей, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі [9, ст. 10].

До заходів з соціальної реабілітації сімей, дітей та молоді належать [8, ст. 10]: оптимізація і коригування ставлення сімей, дітей та молоді до відповідального батьківства; формування у дітей та молоді навичок до самообслуговування, самостійного проживання та інтеграції в суспільство; соціальний патронаж дітей, які відбували покарання у виді позбавлення волі, та молодих людей, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі.

Правова реабілітація. У юриспруденції під термін «реабілітація» трактують, як правовий інститут усунення негативних наслідків незаконних дій та відновлення репутації і поновлення прав людини або процедуру відшкодування незаконно завданої шкоди [21, с. 5; 19].

До поняття «реабілітація» фахівці в галузі права належать [21, с. 18]:

- відновлення усіх громадянських, політичних, соціальних, трудових, конституційних та інших юридичних прав;
- реституцію (повернення в натурі) вилученого майна, а в разі його відсутності чи пошкодження – компенсацію його вартості;
- компенсацію судових та інших витрат, яких зазнала особа в результаті необґрунтованої кримінально-

процесуальної діяльності чи іншої незаконної діяльності влади;

- усунення та компенсація моральної шкоди (повідомлення про помилковість кримінального переслідування чи інших незаконних діянь влади за місцем роботи, проживання, у засобах масової інформації, виплати компенсації за завдану моральну шкоду тощо);

- поновлення доброго імені;
- відшкодування матеріальної та компенсація моральної шкоди;

- адаптації реабілітованої людини в суспільстві як громадянина;

- поверненні людини у активне особисте, творче та суспільне життя у зв'язку з фактами:

- незаконного кримінального переслідування (затримання, повідомлення про підозру чи будь-яких інших форм проявів притягнення до кримінальної відповідальності);

- безпідставних репресій (політичних репресій, терору, геноциду тощо);

- безпідставного засудження;

- незаконних інших рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Психолого-педагогічна реабілітація – система психологічних та педагогічних заходів, спрямованих на формування у особи з особливими освітніми потребами [3, ст. 1] знань, вмінь і навичок, засвоєння нею правил суспільної поведінки шляхом здійснення системної навчально-виховної роботи, а також на надання психологічної допомоги, зокрема щодо формування самоутвердження та належної самооцінки особою своїх можливостей.

В процесі психолого-педагогічної реабілітації команда психолого-педагогічного супроводу створює для особи з особливими освітніми потребами комплексну систему клініко-психологічних, психолого-педагогічних і психотерапевтичних умов, що сприяють засвоєнню знань, умінь і навичок, успішній адаптації, реабілітації, особистісному становленню особи, нормалізації сімейних стосунків та інтеграції в соціум [5, ст. 1].

До складу команди психолого-педагогічного супроводу входять [12, с. 42]: директор або заступник директора з навчально-виховної роботи, вчитель початкових класів (класний керівник), вчителі-предметники, асистент вчителя, практичний психолог, соціальний педагог, вчитель-дефектолог, вчитель-реабітолог (лікувальна фізкультура), батьки дитини, фахівець інклюзивно-ресурсного центру. Також, за потреби до команди можуть залучати: медичного працівника школи, лікарів, асистента дитини, спеціалістів системи соціального захисту населення, спеціалістів служби у справах дітей.

Особи з особливими освітніми потребами можуть розпочинати здобуття початкової освіти з іншого від загальноприйнятого віку, а тривалість здобуття ними початкової та базової середньої освіти може бути продовжена з доповненням освітньої програми корекційно-розвитковим складником [3, ст. 12].

В процесі психолого-педагогічної реабілітації члени команди проводять психологічну і педагогічну корекцію розвитку дитини відповідно до індивідуальної програми розвитку, яка містить перелік необхідних психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових

послуг [3, ст. 1].

Індивідуальна програма розвитку розробляється з обов'язковим залученням батьків дитини з метою визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання [3, ст. 1; 5, ст. 24].

Залежно від стану здоров'я, навчатись такі особи можуть у [12, с. 40]:

- спеціальних закладах освіти;
- спеціальна школа – заклад загальної середньої освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку [3, ст. 9];
- санаторна школа – заклад загальної середньої освіти з відповідним профілем для дітей, які потребують тривалого лікування [3, ст. 9];
- школа соціальної реабілітації – заклад загальної середньої освіти для дітей, які відповідно до рішення суду потребують особливих умов виховання [3, ст. 9];
- навчально-реабілітаційний центр – заклад загальної середньої освіти для дітей з особливими освітніми потребами, зумовленими складними порушеннями розвитку [3, ст. 9];
- закладах соціального захисту;
- інклюзивно-ресурсних центрах;
- центрах практичної психології та соціальної роботи;
- у закладах освіти з інклюзивними класами [3, ст. 1].

Станом на початок 2023 року в Україні інклюзивне навчання організовано для 35 тисяч учнів, працює понад 25 тисяч інклюзивних класів. Кількість учнів в інклюзивних класах з 2018 року зросла вдвічі [12].

Професійна (трудова) реабілітація. Однією з важливих сфер діяльності людини є праця або робота. Люди, які втратили здатність до роботи

внаслідок стану свого здоров'я можуть пройти професійну реабілітацію.

В процесі професійної реабілітації відбувається оцінка навичок, інтересів і обмежень особи, надається підтримка в плануванні кар'єри та стратегіях пошуку роботи, проводять професійне навчання, адаптованих до потреб особи, сприяють працевлаштуванню, проводять моніторинг прогресу та надають додаткову підтримку за потреби для забезпечення роботою або для її збереження.

Професійна реабілітація – система заходів, спрямованих на відновлення чи здобуття професійної працездатності людини з інвалідністю, з урахуванням її схильностей та побажань, шляхом підготовки, навчання, адаптації чи перекваліфікації, а також необхідним соціальним супроводженням для успішного працевлаштування [5, ст. 1].

Метою професійної реабілітації є забезпечення конкурентоспроможності особи з інвалідністю на ринку праці. Для цього в процесі професійної реабілітації виконують такі завдання:

- 1) врахування здібностей і бажань особи з інвалідністю,
- 2) визначення видів професій, в яких інвалідність якнайменше заважатиме виконанню професійних обов'язків;
- 3) створення умов для отримання найвищої можливої професійної кваліфікації (професійну освіту, професійні підготовку, перепідготовку, перекваліфікацію);
- 4) працевлаштування людини з інвалідністю у звичайних або спеціально створених виробничих умовах праці;
- 5) пристосування робочого місця з урахуванням безпеки та особливих потреб особи з інвалідністю;

- б) використання спеціальних пристосувань та/або одягу, необхідного у зв'язку з характером інвалідності.

В процесі виконання завдань професійної реабілітації реалізують заходи із забезпечення зайнятості осіб з інвалідністю, експертиза потенційних професійних здібностей, професійний відбір, професійна орієнтація, професійна підготовка або перекваліфікація, підготовка робочого місця, професійно-виробнича адаптація, раціональне працевлаштування, динамічний контроль за раціональністю працевлаштування й успішністю професійно-виробничої адаптації [5, ст.1].

Слід зазначити, що в Україні право на безоплатне отримання професійної освіти для осіб з інвалідністю та пов'язане з цим обслуговування гарантується державою. Для цього необхідно зареєструватись у державній службі зайнятості, де буде здійснено професійну орієнтацію відповідно індивідуальної програми реабілітації. За необхідності буде проведено навчання у спеціальних закладах освіти чи в закладах освіти загального типу. При цьому, навчальні програми можуть бути адаптованими для навчання осіб, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку [5, ст. 38].

Тож, як бачимо з огляду науково-методичної та юридичної літератури, соціальна реабілітація є об'ємною за своєю спрямованістю та складається з різних напрямів (підвидів).

Тому і суб'єктів, що займаються соціальною реабілітацією є чимало. Так, до суб'єктів, що беруть участь у соціальній реабілітації належать [20, с. 7]:

- Міністерство соціальної політики України, інші органи державної влади;
- центри соціально-психологічної реабілітації для дітей та молоді з функціональними обмеженнями;
- реабілітаційні центри, відділення;
- будинки, пансіонати що опікуються дітьми сиротами, людьми похилого віку;
- організації й установи соціальної та/або психологічної підтримки, допомоги та корекції;
- громадські та недержавні організації відповідної спрямованості:
- підприємства, установи, організації, громадські об'єднання, благодійні, релігійні організації, фізичні особи-підприємці та фізичні особи, які надають соціальні послуги з догляду без здійснення підприємницької діяльності [14, п. 14.];
- територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг);
- центри професійної реабілітації осіб з інвалідністю;
- центри реабілітації дітей з інвалідністю;
- центри соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі;
- заклади для бездомних громадян,
- інтернатні установи для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю;
- центри соціально-психологічної допомоги;
- центри соціальних гуртожитків для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- соціальні центри матері та дитини;
- центри соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з інвалідністю;
- центри для ВІЛ-інфікованих дітей та молоді;

- центри ресоціалізації наркозалежної молоді;
- інші профільні соціальні установи та заклади.

Фізкультурно-спортивна реабілітація – система заходів фізичної культури та спорту, розроблених для відновлення здоров'я особи та спрямована на відновлення і компенсацію функціональних можливостей організму для покращення фізичного і психологічного стану.

Фізкультурно-спортивна реабілітація спрямовується на підвищення рухової активності, оздоровлення, формування компенсаторних функцій організму і позитивної мотивації в людей з інвалідністю до суспільної адаптації [5, ст. 40].

Відповідно до вимог закону, в закладах освіти, де навчаються учні або студенти з інвалідністю обов'язково мають проводитись заняття з фізкультурно-спортивної реабілітації [10].

Фахівці з фізкультурно-спортивної реабілітації надають послуги у спортивних клубах, фітнес-центрах тощо у вигляді оздоровчих тренувань, масажу, організації оздоровчого дозвілля, відпочинку та розваг. Вони можуть працювати вчителем-реабілітологом.

До заходів з фізкультурно-спортивної реабілітації належить фізкультурно-спортивна підготовка, фізкультурно-спортивна адаптація та організація й проведення фізкультурно-оздоровчих та спортивних занять [5, ст. 24].

На державному рівні організовуються та популяризуються такі заходи з фізкультурно-спортивної

реабілітації, як реабілітаційно-спортивні збори для осіб з інвалідністю (проводить Український центр з фізичної культури і спорту інвалідів "Інваспорт"); всеукраїнські оздоровчі табори для осіб з інвалідністю (проводить Національний комітет спорту інвалідів України); табори фізкультурно-спортивної реабілітації для осіб з інвалідністю (проводять Фонд соціального захисту інвалідів та регіональні центри з фізичної культури і спорту людей з інвалідністю "Інваспорт"); реабілітаційно-спортивні збори за участі бійців АТО та ветеранів війни (проводить Національний комітет спорту інвалідів України); програма активної реабілітації «Повернення до життя» (проводять Всеукраїнське громадське об'єднання «Національна асамблея інвалідів України», Національний комітет спорту інвалідів України за підтримки Офісу Агенції НАТО з підтримки і постачання (NSPA) в Україні, Міністерство соціальної політики України та Міністерство молоді та спорту України).

Фізкультурно-спортивною реабілітацією опікуються: Міністерство молоді та спорту України, Національна Асамблея інвалідів України, Національний комітет спорту інвалідів України, Західний реабілітаційно-спортивного центр, Український центр "Інваспорт", та його регіональні центри, інші спортивно-оздоровчі комплекси, реабілітаційні та рекреаційні центри.

З огляду на все різноманіття видів реабілітації, слід зазначити, що в конкретних випадках, більшість людей матимуть переваги від поєднання послуг різних видів реабілітації. Для таких людей потрібна комплексна реабілітація. Наприклад, для багатьох людей з інвалідністю необхідне

поєднання послуг з реабілітації у сфері охорони здоров'я та послуг соціальної реабілітації. В деяких випадках достатньо сконцентруватись на психологічній та соціальній – психосоціальної або соціально-психологічній реабілітації.

Поняття **«комплексна реабілітація»** визначене як одночасне проведення різних видів реабілітації. Здійснення реабілітаційних заходів, спрямованих на засвоєння людиною знань, умінь, навичок, досягнення і збереження максимальної незалежності, фізичних, розумових, соціальних, професійних здібностей з метою максимальної реалізації особистого потенціалу [16, 6, ст. 17].

Комплексна реабілітація спрямована на [16] формування та розвиток у людини основних соціальних навичок (особиста гігієна, самообслуговування, пересування, спілкування тощо), пристосування побутових умов до їхніх потреб, соціально-побутове влаштування та обслуговування, педагогічну корекцію з метою вироблення та підтримання навичок самостійного (автономного) проживання, стереотипів безпечної поведінки; опанування навичок захисту своїх прав та інтересів, самоаналізу і позитивного сприйняття себе та оточуючих, навичок спілкування, забезпечення самостійного проживання у суспільстві з необхідною підтримкою, денного догляду, соціального супроводу, денною зайнятістю тощо; надання особі своєчасної та ефективної корекційної, соціальної, психологічної допомоги та організацію реабілітаційного процесу відповідно до особливостей її психофізичного розвитку.

До завдань комплексної

реабілітації належать [16]:

- створення умов для зменшення та подолання наявних у людини фізичних, психічних, інтелектуальних, сенсорних порушень, запобігання таким порушенням, коригування порушень розвитку, формування та розвиток основних соціальних і побутових навичок;

- проведення (надання) відповідно до потреб людини комплексу необхідних для людини заходів (послуг) з переліку ранньої, соціальної, психологічної, фізичної, медичної, психолого-педагогічної, фізкультурно-спортивної, професійної, трудової реабілітації (абілітації);

- розвиток навичок автономного проживання людей з інвалідністю в суспільстві з необхідною підтримкою, формування стереотипів безпечної поведінки, опанування навичок захисту власних прав, інтересів і позитивного сприйняття себе та оточення;

- підготовку батьків або законних представників осіб до продовження (в разі потреби) реабілітаційних заходів поза межами реабілітаційного закладу;

- проведення заходів (надання послуг), зокрема з професійної орієнтації, опанування особами трудових навичок, у тому числі в майстернях, визначення їхніх можливостей для подальшого професійного навчання та/або майбутньої трудової діяльності.

Попри широкий перелік видів та підвидів реабілітації, надалі, з огляду на активний розвиток реабілітації у сфері охорони здоров'я, завдання професійної реабілітації будуть покладати на ерготерапевтів, розвиток та максимальне можливе відновлення рухових функцій покладатимуть на фізичних терапевтів, які в подальшому

передаватимуть пацієнта фахівцям з фізкультурно-спортивної реабілітації або тренерам та інструкторам в бажаній для клієнта сфері (спорт, фітнес, рекреація).

Відновлення мови та пов'язаних з мовленнєвим апаратом функцій будуть займатись терапевти мови й мовлення.

Висновки

Різноманіття видів реабілітації обумовлене різною спрямованістю заходів для відновлення активної та повноцінної життєдіяльності в контексті конкретної людини та суспільства в цілому.

В залежності від потреб людини, а також від підпорядкованості та спрямованості установ, організацій та фахівців, людина може відновлювати, розвивати або компенсувати свої можливості різними реабілітаційними заходами.

До видів реабілітації слід віднести: реабілітацію у сфері охорони здоров'я, психологічну реабілітацію, соціальну реабілітацію та фізкультурно-спортивну реабілітацію.

Якщо в людини є певне захворювання або стан здоров'я, що призводить до обмежень життєдіяльності, то така людина потребуватиме послуг фахівців з реабілітації у сфері охорони здоров'я.

Якщо обмеження, людини впливають на її соціальну участь, навчання, роботу чи правові відносини, то така людина буде потребувати соціальної реабілітації.

Якщо людина має психологічний розлад чи травму, то такій людині знадобиться психологічна реабілітація.

Якщо людина з інвалідністю має стабільний стан здоров'я, тоді участь у регулярних заняттях фізичною культурою, спортом, фітнесом чи

рекреацією буде підтримувати або покращувати її стан. В такому випадку людині слід скористатись послугами з фізкультурно-спортивної реабілітації.

Найширшою за класифікацією виявилась соціальна реабілітація, до напрямів якої слід віднести: соціально-середовищну орієнтацію; соціально-побутову адаптацію; соціальну реабілітацію сімей, дітей та молоді; правову реабілітацію; психолого-педагогічну реабілітацію; професійну та трудову реабілітацію.

Залежно від потреб людини, соціальна реабілітація буде складатись з різних послуг, які будуть надаватись різними установами, організаціями або їх відділами.

Важливим для ефективного відновлення є поєднання різних видів

реабілітації, що слід визначати, як «комплексна реабілітація», під час якої буде відбуватись відновлення втрачених функцій, засвоєння людиною знань, умінь, навичок, досягнення і збереження максимальної незалежності, розвитку працездатності та здатності до соціальної участі з метою максимальної реалізації особистого потенціалу.

Перспективи подальших досліджень

Перспективами подальших досліджень буде визначення системи реабілітації у сфері охорони здоров'я та її організаційної структури, що забезпечить систематизацію уявлень про сферу реабілітації.

Література:

1. Азін ВО, Байда ЛЮ, Грибальський ЯВ, Красюкова-Еннс ОВ. Доступність та універсальний дизайн. Київ; 2013. 128 с.
2. Верховна Рада України. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України [Інтернет]. 2024 [цитовано 2024 Листопад 12]; Документ № 2801-XII; 2024 Жовтень 01. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>.
3. Верховна Рада України. Закон України про освіту [Інтернет]. 2024 [цитовано 2024 Листопад 24]; Документ № 2145-VIII; 2024 Листопад 15. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
4. Верховна Рада України. Закон України про психіатричну допомогу [Інтернет]. 2024 [цитовано 2024 Листопад 28]; Документ № 1489-III; 2024 Листопад 15. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text>.
5. Верховна Рада України. Закон України про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні [Інтернет]. 2024 [цитовано 2024 Листопад 29]; Документ № 2961-IV; 2024 Листопад 20. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>.
6. Верховна Рада України. Закон України про реабілітацію у сфері охорони здоров'я [Інтернет]. 2024 [цитовано 2024 Листопад 28]; Документ № 1053-IX; 2024 Листопад 20. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text>.
7. Верховна Рада України. Закон України про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей [Інтернет]. 2024 [цитовано 2024 Листопад 24]; Документ № 2011-XII; 2024 Серпень 25. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>.
8. Верховна Рада України. Закон України про соціальні послуги [Інтернет]. 2024 [цитовано 2024 Листопад 28]; Документ № 2671-VIII; 2024 Листопад 15. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

9. Верховна Рада України. Закон України про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю [Інтернет]. 2024 [цитовано 2024 Листопад 28]; Документ № 2558-III; 2023 Серпень 23. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>.
10. Верховна Рада України. Закон України про фізичну культуру і спорт [Інтернет]. 2024 [цитовано 2024 Листопад 26]; Документ № 3808-XII; 2024 Жовтень 06. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text>.
11. Верховна Рада України. Кримінальний процесуальний кодекс України [Інтернет]. 2024 [цитовано 2024 Листопад 28]; Документ № 4651-VI; 2024 Листопад 21. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
12. Державна служба якості освіти України. Впроваджуємо інклюзію в закладі освіти [Інтернет]. 2023 [цитовано 2024 Листопад 28]. Доступно: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/09/Inclusion_zaklad_osvity_SQE-SURGe_2023.pdf.
13. Верховна Рада України. Імплементативна угода між Кабінетом Міністрів України та Організацією НАТО з підтримки та постачання про реалізацію співпраці у сфері медичної реабілітації [Інтернет]. 2016 [цитовано 2024 Листопад 28]; Документ № 950_034; 2016 Лютий 16. Доступно: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_034#Text.
14. Кабінет Міністрів України. Про організацію надання соціальних послуг [Інтернет]. 2020 [цитовано 2024 Листопад 28]; Постанова № 587; 2020 Червень 21. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text>.
15. Міністерство охорони здоров'я України. Про внесення змін до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 78 "Охорона здоров'я" [Інтернет]. 2018 [цитовано 2024 Листопад 24]; Наказ № 2331; 2018 Грудень 13. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2331282-18#Text>.
16. Міністерство соціальної політики України. Деякі питання комплексної реабілітації осіб з інвалідністю [Інтернет]. 2016 [цитовано 2024 Листопад 27]; Наказ № 855; 2016 Серпень 09. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1209-16#Text>.
17. Міністерство охорони здоров'я України. Національний класифікатор України «Класифікатор функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я НК 030:2022» [Інтернет]. 2022 [цитовано 2024 Листопад 28]. Доступно: https://moz.gov.ua/uploads/8/44015-nk_030_2022_klasifikator_funkcionuvanna_obmezenna_zittedial_nosti.pdf.
18. Пророк Н, редактор. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Київ; 2018. Т. 1. 208 с.
19. Проць О, Кантор Н. Реабілітація як інститут національного права та законодавства: проблеми та шляхи їх розв'язання. Публічне право [Інтернет]. 2023 [цитовано 2024 Листопад 28];1(49):104-112. Доступно: <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/49/13.pdf>. DOI: 10.32782/2306-9082/2023-49-13.
20. Сазанова Ю. Основи практичної діяльності у фізичній реабілітації: методичні рекомендації для практичних занять студентів I курсу медичних факультетів спеціальності «Фізична терапія, ерготерапія». Запоріжжя; 2020. Розділ 6, Соціальна реабілітація: мета, завдання, оцінка ефективності. Біоетика в процесі реабілітації; 22 с.
21. Ченцов ВВ, Тертишник ВМ. Реабілітація жертв незаконних кримінальних переслідувань, політичних репресій та зловживань владою: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів. Київ: Алерта; 2016. 324 с.
22. Cieza A, Causey K, Kamenov K, Hanson SW, Chatterji S, Vos T. Global estimates of the need for rehabilitation based on the Global Burden of Disease study 2019: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2019. Lancet [Internet]. 2021 Jan 16 [cited 2024 Dec 1];397(10270):198. DOI: 10.1016/S0140-6736(20)32592-7.
23. World Health Organization. Rehabilitation: fact sheet on Sustainable Development Goals

- (SDGs) :health targets]Internet .[2014 Oct14]cited 2024Dec 1]. Available from: <https://www.who.int/europe/publications/i/item/WHO-EURO-2019-2384-42139-58051>.
24. United Nations, Population Division. World Population Prospects: Summary of Results [Internet]. 2024 [cited 2024 Dec 1]. Available from: https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/key_messages_wpp_2024_20240709.pdf.
25. World Health Organization. Rehabilitation [Internet]. 2024 Apr 22 [cited 2024 Dec 1]. Available from: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/rehabilitation>.

Автори засвідчують про відсутність конфлікту інтересів.

Інформація про авторів:

Білий Володимир,

викладач кафедри фізичної терапії та ерготерапії,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,
м Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-1468-9649
E-mail: bilyvolodymyrvolodymyrovych@gmail.com

Мазуренко Катерина,

викладач кафедри фізичної терапії та ерготерапії,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,
м Київ, Україна
ORCID: 0009-0007-6057-0725
E-mail: k.mazurenko@kubg.edu.ua

Штоковецька Наталія,

викладач кафедри фізичної терапії, ерготерапії,
Хмельницький національний університет,
м. Хмельницький, Україна
ORCID: 0009-0000-4394-5416
E-mail: shtok.natasha@gmail.com

Отримано: 19.12.2024

Прийнято: 08.01.2025

Опубліковано: 27.02.2025

Білий Володимир, Мазуренко Катерина, Штоковецька Наталія. Визначення, аналіз та порівняння видів реабілітації, які існують в Україні. *Спортивна наука та здоров'я людини*. 2025;1(13):29-43. DOI:10.28925/2664-2069.2025.13